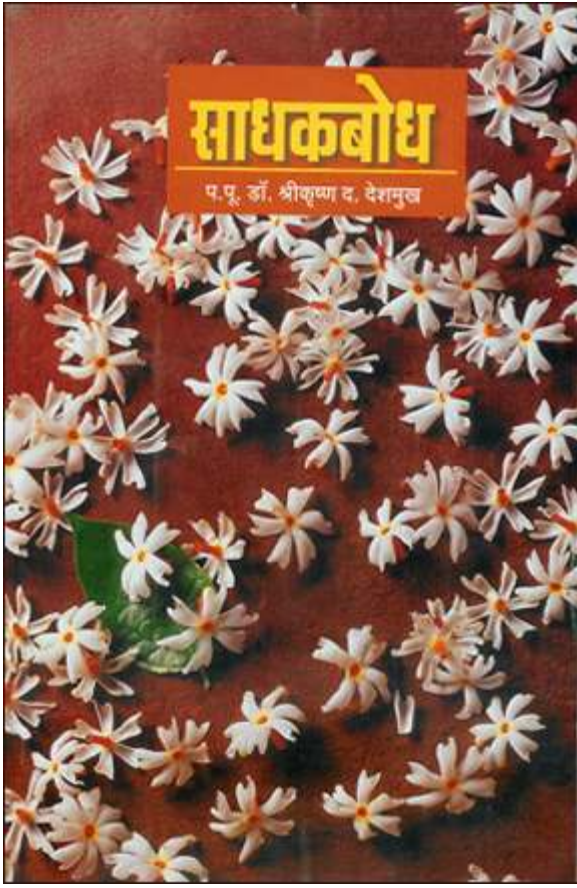




॥ श्री ॥

साधकबोध

परमपूज्य मंदाताई गंधे (अमरावती) यांच्या प्रस्तावनेमधून -

---- दांडगी विस्मरणशक्ती असणाऱ्या श्रोत्याचे हे श्रवणसुख चिरस्मृत ठेवण्यास त्यांची लेखणी सहृदयतेने सक्रिय होते तेव्हा वाणी-लेखणीच्या हृदयंगम संगमात श्रोता वाचक अलौकिक आनंदाने डुंबत राहतो.

लेखमालेतील प्रत्येक लेख स्वतःच्या स्वतंत्र व्यक्तिविशेषाने सर्वांगसुंदर आहे. प. पू. लेखकाने दमदार विचार परखड पण सुसंस्कृत भाषेत मांडले आहेत. सर्व विषय जिह्वाळ्याचे आहेत. मांडणी आकर्षक आहे. ---

'साधकबोध' वाचनाचे फलित - १) साधकाला बाधक बाबी टाळता येतील, साधक बाबी आत्मसात करता येतील. २) अनावश्यक बाबींपासून अपराधी भावनेशिवाय दूर राहता येईल, आवश्यक बाबींच्या दृढ आचरणासाठी पुरेसे धैर्य लागेल. ३) चिंताची विकारवशता शिथिल होईल, निर्विकारता स्थिर

करण्याची क्षमता वाढेल. ४) आपणच आपले परमार्थविषयीचे गैरसमज, अपसमज व नासमज काढून टाकण्यास व शास्त्रशुद्ध हितकारी समजांनी संपन्न होण्यास समर्थ होऊ. ५) सुखधामाचे यात्रेकरू असलेल्या साऱ्या साधकांचा सुखप्रवास सुखाने व वेगाने पूर्ण होईल. ----

लेखकाचे मनोगत -

परमार्थशास्त्र किंवा मोक्षशास्त्राच्या क्षेत्रात संकल्पनांच्या स्पष्टतेचे फार महत्त्व आहे. प्रामाणिक साधकसुद्धा साध्यसाधन विषयक संकल्पना स्पष्ट नसतील तर गोंधळलेला असतो. परमार्थशास्त्रामधे असलेली विविधता ह्या गोंधळात भर घालते. शिवाय सामाजिक व राजकीय विचारवंत त्यांच्या त्यांच्या ध्येयाने प्रेरित होवून परमार्थाला वेगळी वळणे देऊ पाहतात. शुद्ध परमार्थमार्गात त्यांच्या विचारांची भेसळ बुद्धिभेद निर्माण करते. त्यांचे विचार प्रामाणिक असतात असे गृहीत धरले तरी त्यांनी होणारा बुद्धिभेद टळत नाही. व्यक्तीच्या जीवनाला कौटुंबिक, सामाजिक, राजकीय, इत्यादी अनेक अंगे असतात हे खरे आहे. परंतु सगळ्याच व्यक्ती त्यात गुरफटून राहतील अशी अपेक्षा करता येणार नाही. त्यांचा त्यातील नेमका वाटा उचलून कांही व्यक्ती त्यांच्या आवडीच्या क्षेत्राला स्वतःला वाहून घेतात. उदा. एखादा महान खेळाडू कौटुंबिक जीवनासह इतर अंगांना गौण समजून खेळाला वाहून घेतो. असेच अध्यात्माच्या बाबतीत कां होवू नये? खेळाडूला जसा प्रशिक्षक लागतो तसेच मोक्षार्थिला प्रशिक्षणाची गरज असते. व्याख्याने, प्रवचने, कीर्तने, व्यक्तीगत वाचन, अभ्यासवर्ग इत्यादींच्या माध्यमातून असे प्रशिक्षण एका मर्यादेपर्यंत मिळते. पण काळाच्या व दैनंदिन जीवनाच्या ओघात त्याचा हळूहळू विसर पडतो. म्हणून ग्रंथरूपाने असे वाङ्मय उपलब्ध असल्यास त्याचा वारंवार अभ्यास करता येतो. अभ्यासक स्वतःला सतत प्रवृत्त करीत राहू शकतो. ह्या वाङ्मयात परमार्थशास्त्राच्या एकूण सर्व विस्ताराला स्पर्श झालेला असल्याने त्याचा सर्व आवाका वाचकाला विनासायास उपलब्ध होतो. हेच वाङ्मयाचे खरे महत्त्व आहे.

## विषयानुक्रमणिका -

१) वंशीधराचा वेणू २) अभंग-संकीर्तन ३) एकविसाव्या शतकातील किर्तनकला ४) भजन आणि ब्रह्मज्ञान ५) भ्रम ६) अनंत राघवाचे स्वरूप ७) ऐश्वर्ययोग ८) नैष्कर्म्यसिद्धी ९) ते हे संत १०) साधू दिसती वेगळाले ११) अध्यात्म विद्येत गुरुशिष्य संवादाचे महत्त्व १२) या नाव साधक १३) साध्य होता साधनाचा ठाव नाही १४) साधनेच्या विविध व्याख्या (डॉ. श्री. द. देशमुख यांच्या अनेक प्रवचनांमधून केलेले संकलन) १५) आद्य शंकराचार्यकृत प्रश्नोत्तरी.

### 'वंशीधराचा वेणू' मधील काही भाग -

----- या सर्व विचाराच्या पार्श्वभूमीवर वंशीधराचा वेणू पुन्हा तपासून पाहणे आवश्यक आहे. वेणूमध्ये अर्थातच नादाचे महत्त्व सर्वात जास्त आहे. भगवंताच्या ठिकाणी व जीवाच्या ठिकाणी 'अहं' असा नाद अखंड आहे. पण या नादाचा वेणू मात्र वेगळा आहे. सगुण श्रीकृष्णाचा 'अहं' नाद त्याच्या ओठावरील मुरलीतून जीवासाठी सतत होतो आहे. पण जीव मात्र आपल्याच 'अहं' मध्ये गुंग झालेला असल्याने त्याला तो ऐकूच येत नाही. जेव्हा जीव आपला वेणू बंद करून वंशीधराचा वेणू ऐकेल, तेव्हाच त्याला वंशीधराशी एकरूप होता येईल. जीवाचा वेणू पुढील प्रमाणे नाद करित जीवाचे आयुष्य संपवून टाकतो. त्या 'अहं' चे असे स्वरूप आहे. -

१) मी देह, २) मी सुखी, ३) मी दुःखी, ४) मी श्रीमंत, ५) मी यशस्वी, ६) मी विजयी, ७) मी कर्तृत्ववान ८) मी भाग्यवान, ९) मी अपेशी, १०) मी करंटा, ११) मी दरिद्री, १२) मी बुद्धिवान, १३) मी मठ, १४) मी बलवान, १५) मी दुर्बल इ. इ.

वंशीधराच्या मुखरूप वेणूतून पुढील प्रकारचा 'मी' प्रकट होतो - भगवद् गीतेमध्ये भगवान श्रीकृष्ण म्हणतात -

१) 'अहं' वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः। प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ अ. १५-१४ ॥

या देहात मीच वैश्वानररूपाने लेह्य, चोष्य, इ. चार प्रकारचे जीवाने खाल्लेले अन्न पचवतो. अन्न हेच जीवाला शक्ती किंवा ऊर्जा देते. त्या ऊर्जेच्या बळावर देह व बुद्धी काम करतात. अन्न पचले तरच ही ऊर्जा निर्माण होते. ते अन्न पचविण्याचे काम वंशीधर करतो व तसे तो गीतेतून जीवाला सांगतोही. हा वेणुनाद जर जीवाने ऐकला तर त्याचा देह व बुद्धिविषयक सर्व अहंकार गळून पडेल.

२) विभूतियोगातील 'अहं' नाद -

जीव व जगताचा सर्व व्यवहार माझ्यामुळे चालतो. त्यांचे जीवनच मी आहे. मीच त्यांचा कर्ता, भर्ता व हर्ता आहे. जगात जे काही भव्य, दिव्य, उदात्त आहे ते सर्व मी आहे. स्मरण-विस्मरण इत्यादी सर्व प्रकारचे परस्पर विरोधी मनोव्यापार मीच आहे. हा सर्व अध्याय मनःपूर्वक अभ्यासला तर जीवाचा वेणू हातातून केव्हाच गळून पडेल व वंशीधराचा वेणू ऐकू येऊन त्याच्या सुरावर जीवनसंगीत आनंदमय करता येईल. त्यानेच तशी व्यवस्था करून ठेवली आहे.

'तेषां सततयुक्तानां भजतां प्रीतिपूर्वकम्। ददामि बुद्धीयोगं तं येन मामुपयांती ते ॥ अ. १०-१० ॥

जे अखंड अनुसंधानपूर्वक प्रेमाने माझे भजन करतात त्यांना मी ज्ञानविज्ञान प्राप्त होण्यासारखा बुद्धीयोग देतो व त्यामुळे ते माझ्यासारखे सच्चिदानंदरूप होतात.

३) अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूतशयस्थितः ॥ अ. १०-२० ॥

हे अर्जुना, मी सर्वांच्या हृदयात आत्मरूपाने राहतो. हा वंशीधराचा 'अहं' जर जीवाच्या अनुभवाला आला, तर सर्व भुतांमध्ये त्याला तोच दिसू लागेल व मग मत्सर, द्वेष, सूड, स्पर्धा, ईर्ष्या इत्यादी सर्व नष्ट होऊन जीवन आनंदमय होईल. ----

४) मयाध्यक्षेण प्रकृतिः सूयते सचराचरम् ॥ अ. ९-१० ॥

प्रकृती हे मायेचे किंवा शक्तीचे एक नाव आहे. तीच माझ्या सतेवर चराचर सृष्टीची निर्मिती करते. त्याच सृष्टीचा ----

५) मय्येव मन आधत्स्व मयि बुद्धिं निवेशय ॥ अ. १५-८ ॥

हा अहं जीवाला खुणावून सांगतो की मन जडवून ठेवण्यासारखा मीच एक आहे. बुद्धीचे सर्व निश्चय एका माझ्याच ----

६) अहं त्वां सर्वपापेभ्यो मोक्षयिष्यामि मा शुचः ॥ अ. १८-६६ ॥

हा वंशिधराच्या वेणूतील अतिशय महत्वाचा 'अहं' नाद आहे. तो नाद श्रीकृष्णाचे श्रीगुरुत्व सुचवितो. ----

'नैष्कर्म्यसिद्धी' या लेखातील काही भाग -

भारतीय आध्यात्मिक विचाररत्नांपैकी नैष्कर्म्यसिद्धी हे सर्वात मौल्यवान रत्न आहे. ज्या तपशिलासह व अनुभवातून ही सिद्धी भारतीय वेदशास्त्रात मांडली गेली आहे तशी ती इतरत्र आढळत नाही.

तुका म्हणे ख्यावे प्यावे। जमाखर्च तुझ्या नावे॥

इतक्या सोप्या, सरळ पण गूढ भाषेत नैष्कर्म्यसिद्धीचा अनुभव संतश्रेष्ठ श्री तुकोबारायंनी अगदी सहजपणे सांगितला आहे. ----

वेदांतशास्त्राची मांडणी करतांना जेव्हा जेव्हा कर्म हा शब्द वापरला जातो तेव्हा तेव्हा यज्ञ, स्नान, संध्या, इत्यादी धर्मकृत्येच अभिप्रेत असतात असे काहींचे मत आहे. पण हे मत मोक्याच्या ठिकाणी जुळत नाही. उदा. वरील गीताश्लोकातच 'माणूस क्षणभरही कर्मावाचून राहू शकत नाही' असे म्हटले आहे. माणूस क्षणोक्षणी धर्मकर्म करतो असे कोणीच म्हणणार नाही. त्याचबरोबर 'कर्म केले नाही तर शरीरयात्राही चालणार नाही' हे गीतावचनसुद्धा केवळ यज्ञ, वैश्वदेव, मौंजीबंधन, संध्यावंदन यांच्याबाबत नाही हेही उघड आहे. म्हणून केवळ व्रते, वैकल्ये, अनुष्ठाने, योग, दाने, यांनाच कर्म म्हणता येणार नाही. देहाने किंवा मनाने जे काही केले जाते, ते सर्वच कर्मात मोडते. पण सोयीसाठी वैदिक कर्म (धर्मकर्म), व्यवसायकर्म, कर्तव्यकर्म, अध्यात्मकर्म असे कर्मांचे प्रकार करता येतील. उदा. -

१) वैदिक कर्म - स्नान, संध्या, वैश्वदेव, यज्ञ, ज्ञान

२) व्यवसाय कर्म - उद्योग, व्यापार, व्यवसाय, नोकरी

३) देहकर्म - व्यायाम, स्वच्छता, क्रीडा

४) कर्तव्यकर्म - कुटुंब, समाज, राष्ट्र, धर्म यांच्या संबंधीत कर्म

५) आध्यात्मिक कर्म - ध्यान, आत्मचिंतन, श्रवण, गुरुपूजा

जीवन्मुक्तावस्थेतसुद्धा वरील सर्व प्रकारची कर्म करणारे महात्मे असू शकतात. ----